

UNES INSTRUCCIONS LITÚRGIQUES
EN CATALÀ A LA FI D'UN BREVIARI FRANCÈS
(PIERPONT MORGAN LIBRARY, MS. M 149)

per Anna GUDAYOL I TORELLÓ

RESUM

Identificació, estudi i edició d'unes instruccions en català sobre la concurrència de festes litúrgiques, afegides al segle xv a la fi d'un breviari francès conservat a la Pierpont Morgan Library de Nova York.

Paraules clau: breviari, instruccions litúrgiques, Catalunya, segle xv, Pierpont Morgan Library.

LITURGICAL INSTRUCTIONS IN CATALAN AT THE END OF A FRENCH BREVIARY
(PIERPONT MORGAN LIBRARY, MS. M 149)

ABSTRACT

Identification, study and edition of some instructions in Catalan on the concurrence of liturgical feasts, added in the 15th century at the end of a French breviary kept at the Pierpont Morgan Library in New York.

Keywords: breviary, liturgical instructions, Catalonia, 15th century, Pierpont Morgan Library.

Ara fa cinquanta anys, en una miscel·lània en honor de Jaume Finestres, Alexandre Olivar publicava una llista de manuscrits litúrgics de procedència catalana conservats en biblioteques estrangeres¹ que continua essent de gran utilitat per conèixer la localització i dispersió d'aquesta tipologia d'obres. Un dels volums que assenyala és un breviari conservat a la Pierpont Morgan Library de Nova York, amb alguns additaments a la fi en català; el volum havia estat breument descrit el 1937 pel *Census* de manuscrits medievals a les biblioteques americanes de Seymour de Ricci.² Fa alguns anys, la institució va penjar en línia la descripció mecanoscrita del volum i un conjunt d'imatges, però malauradament l'únic full que correspon a la part catalana és el darrer, que inclou una taula i una roda útils per al càlcul del còmput litúrgic. El contingut de l'afegit i les seves característiques restaven, per tant, sense definir.

Recentment, l'amabilitat de la professora Miriam Cabré, que havia de consultar diversos manuscrits de la biblioteca americana, m'ha permès accedir a algunes imatges senzilles d'aquests fulls.³ Per tal de donar a conèixer aquest testimoni, en proposo, a continuació, una primera descripció, a partir de les dades ofertes en el catàleg de la

1. Alexandre OLIVAR, «Els manuscrits litúrgics de procedència catalana conservats fora de Catalunya», a *Miscel·lània històrica catalana: Homenatge al pare Jaume Finestres historiador de Poblet*, Poblet, Abadia de Poblet, 1970, p. 15-56.
2. Seymour de RICCI i William Jerome WILSON, *Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada*, vol. II, Nova York, H. W. Wilson, 1935-1937, p. 1394. El volum és també inclòs a la base de dades Philobiblon-BITECA, impulsada per la Universitat de Berkeley: <https://philobiblon.upf.edu/xtf/servlet/org.cdlib.xtf.dynaXML.DynaXML?source=/unified/Display/2365BITECA.MsEd.xml&style=MsEd.xsl&gobk=http%3A%2F%2Fphilobiblon.upf.edu%2Fxtf%2Fservlet%2Forg.cdlib.xtf.crossQuery.CrossQuery%3Fmode%3Dphilobiteca%26everyone%3D%26city%3D%26library%3DPierpont%20Morgan%26shelfmark%3D%26subject%3D%26text-join%3Dand%26browseout%3Dlibrary%26sort%3Dcity> actualització: 5 gener 2014, consulta: 20 abril 2024).
3. A finals del segle XIX, els erudits confiaven en la bona voluntat dels seus amics per fer còpies manuscrites que els permetessin tenir un accés ràpid als documents per poder preparar-ne l'edició; actualment, la bona voluntat va acompanyada sovint de fotografies de mòbil. En aquest cas, la relligadura és tan estreta, que l'obertura correcta del llibre és difícil, i és complex fer-ne imatges sense un aparell professional de reproducció.

institució⁴ i de l'examen de les reproduccions digitals,⁵ així com un resum de les dades relatives a la seva transmissió, seguits d'una edició senzilla del text en català, amb el benentès que es tracta només d'una primera aportació, ja que un examen directe del contingut pot generar noves aportacions tant a l'una com a l'altre. El treball, amb totes les seves limitacions, pretén només desvetllar la curiositat envers un volum relativament poc estudiat i que resulta, des de molts punts de vista, digne d'interès.

BREU DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT

El volum està compost actualment per 520 fulls en vitella, que fan, aproximadament, 190 × 130 mm (7,5 × 5 polzades, en la descripció del catàleg), escrits a doble columna amb una tinta marró pàl·lid en una lletra gòtica estilitzada d'estil francès sobre un text pautat amb un lleuger tret de tinta marró, a raó de trenta-dues línies per full. Les rúbriques són en vermell, i les indicacions litúrgiques (anomenades igualment *rúbriques*) van subratllades, també en vermell. En l'estat actual, duu només una paginació moderna en llapis, afegida per la institució a l'angle superior dret dels fulls, que semblen haver estat lleugerament guillotinat, almenys pel marge superior; per aquesta raó, no es pot descartar del tot que hi hagués hagut una foliació antiga, encara que no fos d'origen.

El text està ritmat per les inicials il·luminades que marquen les diferents parts del volum, alternades en blau i rosa sobre un fons sovint daurat, però que de vegades inclou flors de lis i altres motius heràldics, com ara creus o lleons rampants; les lletres es perllonguen amb llargues antenes decorades amb fulles d'heura estilitzades, sobre les quals es passen

4. La descripció dels manuscrits de la Pierpont Morgan Library està disponible a partir d'una llista de la pàgina web de la institució (<<https://www.themorgan.org/manuscripts/list>>); la del ms. M 149 es troba dividida en dues parts: un primer full mecanografiat i un segon que és un retall del catàleg de Montague R. James dels manuscrits de la biblioteca (Montague R. JAMES, *Catalogue of manuscripts and early printed books from the libraries of William Morris, Richard Bennett, Bertram fourth earl of Ashburnham, and other sources, now forming portion of the library of J. Pierpont Morgan* (en línia), Londres, Chiswick Press, 1906, p. 22, núm. 13, <<https://www.themorgan.org/manuscript/77230>> (consulta: 20 abril 2024).
5. Reproducció digital de fulls del ms. M 149: <<https://ica.themorgan.org/manuscript/thumbs/77230>> (consulta: 20 abril 2024).

figures humanes o d'animals. Molt probablement el volum incloïa també un gran nombre de miniatures; per desgràcia, en algun moment de la seva història, un personatge desapareixiu en retallà més de noranta folis i bifolis,⁶ raó per la qual la collació és particularment complexa. Els fulls 519 i 520 presenten dos forats ovals antics, que provoquen una lleugera pèrdua del text; altrament, es troba en bon estat de conservació. Es tracta d'un volum gruixut i compacte, que si s'hagués conservat íntegrament, hauria constatat de més de sis-cents fulls.

Malgrat la seva incompletesa, el manuscrit va ser identificat pels catalogadors sense cap dubte com un breviari romà adaptat a l'ús franciscà. Inclou, a més del saltiri (f. 2), els oficis del propi del temps (f. 39) i del propi i el comú dels sants (f. 299 i 439, respectivament), l'ofici de la Mare de Déu (f. 502) i de difunts (f. 506). Les lliçons dedicades a sant Domènec i a santa Clara són més importants que la resta, i inclou també un ofici dedicat a sant Lluís establert pels franciscans de París.⁷ Però el que destaca sobretot és l'apartat dedicat a sant Francesc, que, a més de les lliçons habituals, inclou sis apartats específics, cadascun d'ells amb nou lliçons (f. 438-453). La part original del volum es clou amb un conjunt de lliçons dedicades a santa Elisabet d'Hongria (f. 508-510), que en quedar vídua ingressà al tercer orde franciscà i que havia estat ràpidament canonitzada poc després de la seva mort, el 1235,⁸ i un ofici suplementari sobre estigmes de sant Francesc (f. 511). En els fulls 227-231 hi ha rúbriques en francès, i alguna de les formes emprades (com *lechon* per indicar 'lliçó') apuntaria cap a una còpia a la zona nord de França.

6. Segons la descripció del catàleg, falta el primer full, i hi ha llacunes darrere dels fulls 8, 13, 17, 22, 30, 33, 35, 38, 54, 58, 63, 78, 80, 121, 124, 141, 187, 198, 200, 203, 211, 223, 231, 234, 273, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 290, 291, 292, 295, 300, 302, 304, 310, 317, 318, 323, 326, 328, 329, 331, 332, 334, 336, 339, 342, 345, 358, 362, 363, 369, 374, 375, 376, 380, 388 (ofici de sant Domènec), 392, 399 (ofici de santa Clara), 403, 412 (ofici de sant Lluís), 418, 420, 422, 428, 432, 438, 444, 453, 454, 459 (ofici de sant Martí), 465, 470 (ofici de santa Anastàsia), 471 (ofici de santa Caterina), 478, 499, 501, 505, i darrere dels fulls 15, 25 i 35 falta el bifoli central del quadern a què pertanyen. L'actual full 1, que pertany al propi dels sants, havia d'anar, segons la descripció, darrere de l'actual full 298; no sabem si en el moment de l'enquadernació es va fer algun canvi.
7. Vegeu M. Cecilia GAPOSHKIN, «Philip the Fair, the Dominicans, and the liturgical Office for Louis IX: new perspectives on Ludovicus Decus Regnantium», *Plainsong and Medieval Music*, 13 (1) (2004), p. 33-61.
8. Elisabet d'Hongria o de Túrquia (1207-1231) era la germana de la segona dona de Jaume I el Conqueridor, Violant d'Hongria (1216-1251).

Algun temps després de la composició del cos principal del volum, un posseïdor posterior hi va afegir un quadern de vuit fulls (f. 512-519), de mà i d'ornamentació clarament catalanes; uns anys més tard, s'hi va incloure un darrer full d'instruccions cronològiques, en el qual hi ha inscrit l'any de 1458, de mà igualment catalana. El contingut del primer quadern està escrit a dues columnes, a raó de trenta-una línies per pàgina, sobre un lleuger pautat de tinta lila clar; la còpia està feta amb una lletra gòtica textual, però més rodona i menys formada que l'habitual en els llibres litúrgics, molt clara. Per posar només un exemple, pertanyeria a la família —per bé que no a la mà— en què va ser copiat un *Flos sanctorum* en català conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, ms. Ripoll 113). El primer dels textos, en llatí, duu rúbriques en vermell, i les majúscules a l'inici de frase o després de les rúbriques són alternades en blau i vermell amb una lleugera filigrana; en el segon, en català, les diferents entrades duen marques de paràgraf alternades, igualment, en blau i vermell. Els diversos apartats estan marcats amb el que es coneix generalment com a *lletres florejades*,⁹ unes caplletres, igualment en blau i vermell, acompanyades per una filigrana de bella factura —en blau per a les caplletres vermelles i en vermell per a les caplletres blaves— que envolten la lletra, amb antenes en forma de fils ondulats que s'estenen al llarg dels marges. L'execució d'aquestes caplletres es troba en nombrosos manuscrits de luxe de l'àmbit català datables del tombant del segle XIV cap al XV; així, per exemple, és un dels dos tipus d'ornamentació de caplletres florejades del *Breviari* de Martí l'Humà, datable entre 1398 i 1403, o d'un altre manuscrit litúrgic hagiogràfic que s'hi relaciona, datable del primer quart del segle XV, conservats tots dos a la Biblioteca Nacional de França.¹⁰ El segon

9. Sobre les «lletres florejades», vegeu Rafael CORNUDELLA, «La il·luminació del llibre a Catalunya al voltant del 1400», a Maria Rosa TERÉS (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400*, Roma, Viella, 2016, p. 87-162 (particularment, p. 103-106). Josefina Planas menciona també expressament la seva presència en una còpia del *Catholicon* de Balbi conservat a l'Arxiu Capitular de Saragossa (Josefina PLANAS, «Un códice inédito conservado en el Archivo Capitular de Zaragoza y su filiación con el gótico internacional de la Corona de Aragón», a *La miniatura y el grabado de la Baja Edad Media en los archivos españoles*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2012, p. 157-202).
10. *Breviari* de Martí I (París, BnF, ms. Rotschild 2569, <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52000996s/>>, consulta: 28 abril 2024); *Calendarium sive Commemorationes sanctorum monachorum, Missa et officium sanctorum reliquiarum* (París, BnF, ms. latin 5264, <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8452654p/>>, consulta: 28 abril 2024).

dels afegitons (f. 520), inclòs unes dècades més tard, a mitjan segle xv (hi apareix la data de 1458), està escrit en una lletra també textual, però més petita i utilitària, ja que el copista va intentar escriure en una sola cara del full una gran quantitat d'informació. Les lletres de la primera columna de la taula (força amagada arran del relligat), que corresponen a les *Littere dominicalis*, estan alternades en blau i vermell, i l'inici de la regla d'ús de la taula està marcat amb una caplletra blava amb una lleugera filigrana en vermell; les rúbriques són en vermell.

El darrer text de la primera addició i el text de la segona, totalment o parcialment en català, no deixen de recordar els que es troben, igualment afegits també després de l'execució del volum, en el bellíssim saltiri conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, amb miniatures atribuïdes a Bernat Martorell. En un treball recent sobre aquest saltiri, Gabriel Seguí ha estudiat els textos llatins i catalans afegits després de la còpia del text principal, per tal d'adaptar-los al seu ús en una comunitat religiosa femenina.¹¹ En el cas del breviari que ens ocupa, una part important del contingut són instruccions sobre l'ús del calendari litúrgic; no sembla improbable que, com en el saltiri, el quadern s'hagués afegit perquè la seva posseïdora en aquell moment era una monja nomenada sagristana del seu convent o monestir. Altrament, la seva presència en el volum és difícil d'explicar.

F. 512-516: Ofici de la concepció de la Mare de Déu, rúbrica «In conceptione beate Marie Virginis». Inclou dos himnes marians en llatí, a les hores de prima (f. 512b, *Preclare lucis radius / Diffusus in nebula*) i a les segones vespres (f. 516b, *Virgo pura, non obscura, / nostro profundo carcere*) que semblen inèdits; el darrer té la particularitat que cadascuna de les set estrofes acaba amb l'inici d'un himne ben conegut (1a estrofa, *Iam lucis orto sideri*; 2a estrofa, *Verbum supernum prodiens*; 3a estrofa, *Exultet celum laudibus*; 4a estrofa, *Eterna Christi munera*; 5a estrofa, *Lux ecce surgit aurea*; 6a estrofa, *Consors paterni luminis*; 7a estrofa, *Eterni celi gloria*).

11. Gabriel SEGÚI, «Estudi litúrgic», a *Saltiri litúrgic i devocionari [volum d'estudi]*, Barcelona, Base, 2024, p. 213-226.

F. 517-519: Taula de concurrències de celebracions per ordenar les antífonas de l'ofici diví durant el temps d'Advent segons el dia de la setmana en què s'escau la solemnitat de Nadal (diumenge, dilluns, etc.). Es calcula a partir d'onze dies abans de Nadal; la vigília de Nadal les antífonas són fixes (*Judea et Hierusalem, Orietur, Dum ortus*), i els set dies anteriors, amb l'excepció dels diumenges, les antífonas del magnificat són fixes (comencen per *O*, en l'ordre següent: *O sapientia, O Adonay, O radix Jesse, O clavis David, O Oriens, O rex gentium, O Emmanuel*); en català, amb els incipits en llatí.¹² El text sembla còpia d'un d'anterior, ja que hi falta una de les entrades —la que hauria correspost al dimarts de la setmana en què Nadal cau en dimecres—, que necessàriament havia de figurar en el text original.

F. 520: Instruments per al càlcul de la data de Pasqua, distribuïts com segueix: a la part superior, taula amb el nombre auri per calcular la data de Pasqua i altres festivitats (dotze columnes i set files); a la primera línia, rúbriques en llatí («*Littere dominicales / Aureus numerus / Septimane et dies carnalis / Nupcie januarii / Dominica septuagesime / Dominica carnis privii / Pascha resurrectionis / Dominica rogationum / Ascensio Domini / Dominica Pentecostes / Corpus Christi*»)¹³. A l'interior de la taula, menció dels mesos en català.

La part inferior està dividida en dues parts: a l'esquerra hi ha una roda per calcular la lletra dominical i el nombre auri, i a la dreta una explicació en llatí sobre com utilitzar la taula, combinant-la amb la roda.¹⁴ Tant la roda com l'explicació de la taula van sobremuntades per sengles rúbriques en català:

— Rúbrica de la taula: «Regla de la [pre]sent taula».

12. Agraieixo coralment a Gabriel Seguí les precisions sobre la identificació del text.
13. El full disponible a la pàgina web de la Pierpont Morgan té una resolució baixa, molt pixelada, i la primera columna sembla amagada per l'estretor del cosit. Agraieixo a Roger S. Wieck, cap del departament de manuscrits de la Pierpont Morgan, que m'hagi ofert la lectura de la primera casella i confirmat la lectura de les altres, i que m'hagi facilitat l'accés a unes imatges molt més nítides gràcies a l'amabilitat d'Emerald Lucas, Greene Curatorial Fellow a la institució. La rúbrica de la darrera columna va ser esborrada en data antiga.
14. Es proposa un assaig de transcripció del text de la roda a partir de la reproducció disponible a la pàgina web de la Pierpont Morgan (en baixa resolució i molt pixelada).

– Rúbrica de la roda: «En la roda pus forana és la letra dominical; en l'altra après, la letra del bisext; en l'altra, lo aure nombre. M.CCCC.LVIII.».¹⁵

– A l'interior de la roda, explicació detallada del procediment en llatí: «Nota: si vis scire litteram dominicalem, incipe numerare ab illa littera .a. que erat annus domini m'ccclviii, et numera versus dexteram partem descendendo usque ad annum de quo volueris scire, et ubi finietur numerus invenies litteram dominicalem. Et si fuerint due littere, rubea que est inferior est bisextilis, que servit a principio anni usque as festum sancti Mathie, et ibi stamus per duos dies, et in ultima die colitur festum sancti Mathie.

»Si vis scire aurum numerum, numera ab illo loco ubi est signatus annus domini m'ccclviii, in quo habebamus .15., et inde numer descendendo ad dexteram partem usque ad annum de quo volueris scire et ubi finietur numerus invenies aurum numerum illius anni».

A principis del segle xx, i un cop a la Pierpont Morgan Library, el manuscrit fou restaurat i relligat de nou per Margherite Duprez Lahey, enquadernadora reconeguda que va treballar llarg temps a la institució¹⁶ i que el va protegir amb una enquadernació en pell marró clar. El llibre, que després de les mutilacions devia trobar-se en un estat força desballestat, va recuperar la seva forma, i els forats dels dos darrers fulls varen ser restaurats amb vel. Ara bé, la majoria de les manipulacions, malgrat la millora evident que suposen per a la conservació dels volums, tenen un preu: en aquest cas, l'obertura correcta del llibre – difícil, arran del cosit efectuat, molt estret – i el guillotinat de les vores de part de la decoració marginal.

15. La rúbrica del text és similar – tot i que en una versió resumida – al que apareix a l'interior de la roda dominical del saltiri de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: «La roda forana serveix per troba la letra dominical; e l'altra per saber quant tenim de aure nombre; en l'any Mcccxlviiii erem en quascuna de les rodes lla on ha tal creu + e après seguir circularment lla hon ha dues letres és ay de bisest».

16. *The fine bindings of Margherite Duprez Lahey: An exhibition at the Pierpont Morgan Library. New York, November 7, 1951-January 5, 1952*, Nova York, J. Pierpont Morgan Library, 1952; Saira HAQQI, «The rationale for rebinding at the Pierpont Morgan Library in the early 20th-Century: A study of bindings by Marguerite Duprez Lahey», *The Book and Paper Group Annual*, 35 (2016), p. 17-29.

ORIGEN, TRANSMISSIÓ I FORTUNA DEL VOLUM

Malgrat les mutilacions de les quals ha estat objecte, el manuscrit no deixa de ser una bella mostra de la producció de manuscrits il·luminats a la zona nord de França durant el segle XIV. Ara bé, el seu estat incomplet i la manca de les miniatures que l'ornamentaven han fet que el volum, tot i la seva factura excel·lent, hagi estat relativament poc estudiat, i les indicacions suggerides en la descripció sobre el comanditari de l'obra — establertes a partir de l'examen dels elements heràldics presents a les inicials i a les *marginalia* — no acaben de ser del tot clares, ja que apunten cap a dos comanditaris de llinatges diferents. Segons quina d'elles es privilegia, la datació de l'execució del volum pot diferir gairebé de mig segle.

La presència d'un sembrat de flors de lis, juntament amb la de les armes de Borgonya (f. 1, 297 i 447), feren que el primer dels conservadors que va descriure el volum identifiqués com a comanditaris el rei de França Felip V (1291-1322) i la seva esposa Joana de Borgonya (1291?-1330). En el catàleg s'indica que hauria estat realitzat per al rei o per a la seva filla, Blanca de França (1314-1358), que ingressà a l'abadia de clarisses de Longchamp essent molt jove. L'abadia era una fundació reial, i el mateix rei hi morí, el 1322.¹⁷ A partir d'aquestes dades, el volum hauria estat relacionat amb el taller del cèlebre il·luminador Jean Pucelle, actiu durant la primera meitat del segle XIV, al qual s'atribueix una obra amb què el volum de la Pierpont Morgan presenta similituds de decoració, el *Breviari* de Blanca de França. Embellit amb un gran nombre de caplletres historiades, aquest breviari — que duu les rúbriques majoritàriament en francès — es conserva actualment al Vaticà (Biblioteca Apostòlica Vaticana, Urb. Lat. 603);¹⁸ val a dir, però, que *a priori* sembla una mica estrany que hi hagués dos breviaris fets per a la mateixa princesa, encara que, evidentment, això no sigui impossible.

Altres armes presents en el volum poden ser interpretades de diverses maneres: en la inicial «P» del full 111 hi ha un lleó rampant d'or

17. Lilian M. C. Randall, en el seu treball sobre les *marginalia* en els manuscrits gòtics, data el volum, a partir de la il·lustració, entre 1322 i 1340 (Lilian M. C. RANDALL, *Images in the Margins of Gothic Manuscripts*, Berkeley, University of California, 1966, p. 34).

18. Còpia digital accessible a través de la Digital Vatican Library (<https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.lat.603>, consulta: 28 abril 2024).

sobre fons d'atzur que podria remetre tant a les armes de Borgonya com a les de Felip d'Artois, comte d'Eu i conestable de França (1358-1397). Artois era gendre del bibliòfil Jean de Berry pel seu matrimoni, el 1393, amb Maria de Berry (1375-1434), filla del duc i de Joana d'Armanyac (1346-1388); els fulls 332 i 378 presenten a les *marginalia* superior sengles guerrers amb armes que podrien relacionar-se amb el seu llinatge.¹⁹ De fet, sembla que és aquesta segona opció la que va ser privilegiada en la segona descripció del manuscrit, publicada el 1906, en la qual es menciona que «a former owner notes that these are the arms of Philippe d'Artois, comte d'Eu, who married Marie de Berry, daughter of John duc de Berry, in 1392». La presència d'aquestes armes suggeriria una elaboració més tardana del volum, o almenys de la compleció de la seva decoració, que apareix datat de vers l'any 1380 en el lloc de l'enquadernació realitzada a la Pierpont Morgan Library. En qualsevol cas, seria necessari un examen directe i una avaluació del conjunt del volum per ajudar a precisar-ne l'encàrrec i la datació.

El fet que a la fi del manuscrit hi hagi un quadern i un full afegits més tardanament, copiats ambdós, sens cap mena de dubte, a la Corona d'Aragó, testimonia que en algun moment entre finals del segle XIV i principis del segle XV el volum havia passat al domini català. No hi ha constància de quina va ser la història del manuscrit, i trobar testimonis de com es va produir aquest pas del domini francès al català és difícil. Malgrat tot, es poden avançar algunes conjectures, principalment a través dels contactes familiars de Maria de Berry, tot tenint en compte que es tracta de suposicions que, de moment, no han pogut ser confirmades amb fonts documentals i que no hi ha, fins avui, cap prova que les corrobora.²⁰

19. Al marge superior del foli 332, un guerrer amb una sobrevesta amb pals d'argent i gules; al del full 378, un altre guerrer amb un escut quarterat en argent i sable; als quaters 1 i 4, un lleó rampant en sable sobre argent, i als quaters 2 i 3, el mateix en argent sobre sable.

20. S'han consultat diferents edicions de fonts documentals sobre la confecció i el moviment de llibres a la Catalunya tardomedieval (l'encara imprescindible obra d'Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura mig-eva*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1907-1921; Josep M. MADURELL, «Codices miniados», *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, 16-17 (1960), p. 85-114; Josep M. MADURELL, «Il·luminadors, escriptors de lletra rodona formada i de llibres de cor», *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, 23 (1967), p. 147-170; Josep M. MADURELL, *Manuscrits en català anterior a la impremta*, Barcelona, ANABA, 1975; Josep HERNANDO, «Del llibre manuscrit al llibre imprès. La confecció del llibre a Barcelona durant el segle XV: documentació

La Corona aragonesa havia establert lligams amb les corts franceses a través del matrimoni de diversos dels seus membres amb princeses que hi pertanyien. Maria de Berry, que heretà del seu pare l'afició pels llibres,²¹ estava emparentada per la seva mare amb la dinastia catalana: la seva tia, Mata d'Armanyac (ca. 1350-1378), s'havia casat el 1373 amb el primogènit de Pere III, Joan d'Aragó, amb qui tingué una filla, Joana d'Aragó i d'Armanyac (1375-1407), que a més de ser la seva cosina era la seva estricta coetània. El marit de Maria, Felip d'Artois, que havia seguit el futur duc de Borgonya, Joan sense Por, en una campanya contra els turcs, morí el 1397 després d'haver estat fet presoner a la batalla de Nicòpolis. Amb vint-i-cinc anys, la seva vídua es tornà a casar el 1400 amb el jove Joan (1381?-1434), fill del duc de Borbó, que a la mort del seu pare esdevindrà el nou duc de Borbó. Sembla que la biblioteca de Maria hauria d'haver-la seguit a la cort del seu marit, però és possible que, posteriorment a la mort del comte —potser amb ocasió del seu nou matrimoni—, Maria es desprengués dels volums que duïen les armes del comte d'Eu, i no sembla forassenyat que algun d'ells hagués pogut passar a la seva cosina Joana d'Aragó, que havia enviadat pràcticament al mateix temps que ella de Mateu, comte de Foix, mort el 1398. Joana tornà a la cort catalana aquell mateix any, i es podria haver emportat amb ella aquest volum. A la seva mort, esdevinguda el 1407, seria fàcil que els seus llibres haguessin passat a un monestir lligat a la casa reial.

Però no és aquesta l'única relació familiar entre la cort de Berry i la dinastia regnant a la Corona d'Aragó: per part del seu pare, el duc de Berry, Maria estava també emparentada amb una altra dama de la família reial catalana, Violant de Bar (1365?-1431), dona del rei Joan I d'Aragó (1350-

notarial», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 21 (2002), p. 257-603, i, tot i que pel tipus de destinatari no semblava gaire probable, Josep Antoni IGLESIAS, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV: Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1996). Hi ha mencions a la il·luminació amb lletres florejadades d'altres breviaris luxosos entre finals del segle XIV i principis del XV, però pel nombre de lletres pagades es tracta de breviaris complets, no només d'un quadern. Val a dir, però, que l'afegit es va fer en un àmbit monàstic, i que, per tant, probablement l'encàrrec ha de ser versemblantment en els llibres de comptes de l'arxiu del monestir de Pedralbes, que no estan editats i que, en aquest moment, són difícilment accessibles.

21. Colette BEAUNE i Élodie LEQUAIN, «Marie de Berry et les livres», a Anne M. LÉGARÉ (ed.), *Livres et lectures de femmes en Europe entre Moyen-âge et Renaissance*, Lille, Université de Lille, 2007, p. 49-65.

1395), que feu de la seva cort un nucli de difusió de la cultura francesa.²² Violant era filla de Robert de Bar (1344-1411) i de la germana del duc de Berry, Maria de França (1344-1404); era, per tant, neboda tant de Joan, duc de Berry, com del seu germà, el rei de França Carles V —i cosina per tant, igualment, de Maria de Berry. Sabem que els membres de la cort catalana demanaven sovint volums en préstec o per còpia a d'altres corts,²³ i el volum hauria pogut arribar per aquest camí.

En tot cas, el que és segur és que, a principis del segle xv, el manuscrit es trobava en un monestir, molt probablement femení, on hauria estat completat per tal de facilitar-ne l'ús en un context litúrgic, en primer lloc, amb un quadern que contenia l'ofici de la concepció de la Mare de Déu i les indicacions sobre les antífoes a cantar durant el temps de Nadal i, més endavant, cap a mitjan segle xv, amb unes taules i rodes per al còmput del temps pasqual. En aquest cas, tenint en compte, a més, que el volum original és un breviari franciscà que es relaciona amb llinatges reials francesos i que la decoració de les filigranes denota una còpia en un entorn igualment reial o de l'alta noblesa, sembla que el lloc més adient on el volum podria haver-se trobat era el monestir de clarisses de Pedralbes, de fundació reial i al qual es retiraven tradicionalment nombroses dones de la dinastia reial i de l'alta noblesa catalanes. De fet, el més possible és que hi romangués fins al segle xix, en què la Guerra del Francès, entre 1808 i 1814, i la desamortització de Mendizábal, el 1835, provocaren que els

22. Sobre Violant de Bar, vegeu els treballs de Claire PONSICH, «Violant de Bar (1365-1431). Ses liens et réseaux de relations par le sang et l'alliance», a *Reines et princesses au Moyen Âge*, Montpellier, Université Paul Valéry-Montpellier III, 2001, p. 233-276; «Un témoignage de la Culture en Cerdagne, la correspondance de Violant de Bar (1380-1431)», *Études Roussillonaises: Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, 21 (2005): *Le Moyen Âge dans les Pyrénées catalanes: Art, Culture et Société*, p. 147-193; «Les notions de conseil et de lieutenant chez Violant de Bar, duchesse de Gérone puis reine d'Aragon à la fin du xive siècle», a Armel NAYT-DUBOIS i Emmanuelle SANTINELLI-FOLTZ (dir.), *Femmes de pouvoir, pouvoirs des femmes dans l'Occident médiéval et moderne*, Valenciennes, PU de Valenciennes, 2009, p. 195-222; «Des lettres, le livre et les arts dans les relations de Violant de Bar et de Gaston Fébus vers 1388-1389», a Valérie FASSEUR (dir.), *Froissart à la cour de Béarn. L'écrivain, les arts et le pouvoir*, Turnhout, Brepols, 2009, p. 277-304.
23. Hi ha nombroses mencions d'alguns d'aquests intercanvis en els *Documents per a la historia de la cultura mig-aval* de Rubió i Lluch (vegeu la nota 20) i, sobretot, en el complement que hi aporta Jeanne VIELLIARD, «Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Âge», *Estudis Universitaris Catalans*, 15 (1930), p. 21-40. No hem pogut trobar, però, menció d'aquest breviari.

béns mobles sortissin sovint dels monestirs. I probablement la severa mutilació que va sofrir s'efectués després de la sortida del monestir. Torno a advertir, però, que tot allò expressat fins ara no són més que hipòtesis que caldria contrastar a partir d'un examen del volum i de fonts documentals.

FORTUNA DEL VOLUM ENTRE FINALS DEL SEGLE XIX I PRINCIPIS DEL SEGLE XX

Les úniques notícies tangibles sobre la transmissió del manuscrit daten ja de finals del segle XIX, en què el volum va tenir una fortuna força moguda: entre el 1894 i el 1902 consta que canvià de mans fins a tres vegades, abans d'arribar a les del bibliòfil americà John Pierpont Morgan.²⁴ La primera notícia sobre el manuscrit el situa a la biblioteca de Howel Wills (1854-1901), un col·leccionista britànic, fill únic d'un comerciant britànic que vivia a Shanghai. Wills rebé una refinada educació a Londres, on entre 1873 i 1877 estudià als col·legis de Corpus Christi i Balliol. El 1882 ingressà al prestigiós col·legi de procuradors Inner Temple, però sembla que a finals del segle XIX s'havia instal·lat a Florència, on reuní materials per publicar una heràldica florentina;²⁵ moria a Verona el 7 de desembre de 1901.²⁶ La seva biblioteca va ser venuda a Londres l'11 de juliol de 1894; les obres mencionades en la portada del catàleg de la venda són testimoni

24. Sobre les col·leccions de Pierpont Morgan, vegeu Louis AUCHINCLOSS, *J. P. Morgan: The financier as collector*, Nova York, Harry N. Abrams, 1990.
25. Howel WILLS, *Florentine heraldry: A supplement to the guide-books*, Londres, Dean & Son, 1901.
26. Sobre Wills, vegeu la notícia biogràfica de la British Library pel que fa als antics posseïdors de les seves col·leccions (<<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG132162>>, consulta: 20 abril 2024). Pertanyia, també, a la seva col·lecció un gradual d'origen italià, conservat actualment a la biblioteca d'una institució d'ensenyament londinenca, Central Saint Martins (Peter KIDD, «A gradual at Central St Martin's, from the collection of Howel Wills», *Medieval Manuscripts Provenance* (en línia) (16 febrer 2020), <<https://mssprovenance.blogspot.com/2020/02/a-gradual-at-central-st-martins-from.html>>, consulta: 20 abril 2024). Sobre les marques de propietat que es troben en els llibres de la seva col·lecció, vegeu l'entrada de Peter Kidd en una pàgina web sobre col·leccions bibliogràfiques britàniques, que identifica quatre manuscrits de la Bodleian Library d'Oxford d'aquesta procedència («Howel Wills», a *Provenance* (en línia), 2002, <<http://manuscripts.org.uk/provenance/collectors/wills.htm>>, consulta: 20 abril 2024). Wills posseïa també una col·lecció de monedes asiàtiques, que va vendre al British Museum, i d'obres de mestres de la pintura medieval, subhastada igualment per Sotheby's.

que el britànic havia aconseguit reunir una biblioteca extraordinàriament notable que incloïa un gran nombre d'obres litúrgiques.²⁷ El breviari que ens ocupa és un dels que apareix destacat en la portada, i hi figurava amb el número 110.

En la venda del 1894, el volum fou adquirit per William Morris, juntament amb altres manuscrits litúrgics. Molt poc després, Morris venia la seva biblioteca,²⁸ que incloïa 112 manuscrits, a Richard Bennett, un col·leccionista de manuscrits i incunables²⁹ que hi afegí un exlibris imprès enganxat a l'interior de la coberta amb la seva divisa, «Honestus bene dictus». El conjunt de la biblioteca (i amb ell el breviari franciscà) fou adquirit finalment el 1902 pel banquer americà J. Pierpont Morgan a través de Sotheby's, que feu d'intermediari.³⁰ Des d'aleshores, el volum ha romàs a la institució.

27. Pel seu interès, reproduïm una part important del títol del catàleg extremament detallat: *Catalogue of the valuable, extensive and varied Library of ancient Mss. & printed books formed by Howell Wills, Esq. (od Florence), comprising a number of Breviaries, Missals, Offices, Hours, Antiphonarii, Bibles, Psalters and other ancient Mms. Service books on vellum, many finely illuminated, some executed for famous personages, including a Roman Breviary executed for Philippe d'Artois, cent. xv; latin Bible written for Giovanni Bentivoglio, cent. xiv; the Courtenay Prayer Book, cent. xiv; Chroniques de Jean de Courcy, written S. D. 1416; Hours executed for Philip of Austria and Joan of Aragon, cent. xv; Hours executed for Isabella of Scotland, duchess of Burgundy, cent. xv; ...which Will be sod by auction by messrs. Sotheby, Wilkinson & Hodge... on Wednesday the 11th day of July 1894, and five followuing days, at one o'clock precisely, Londres, Sotheby's, 1894.*
28. Sobre la formació i venda de la biblioteca de William Morris, vegeu Laura CLEAVER, «William Morris' Medieval manuscript collection and the trade od illuminated manuscripts c. 1891-1914», *Histoire et Civilisations du Livre*, 17 (2021), p. 185-213.
29. Richard Bennett (1849-1911 o post.) era un industrial britànic de productes químics que reuní una col·lecció de manuscrits i incunables important, així com de porcellana xinesa. De Ricci el descriu com a lleugerament excèntric; un dels criteris de la seva col·lecció era que els llibres no podien depassar les tretze polzades (33 cm). El catàleg de la seva biblioteca, que contenia 107 manuscrits i 559 incunables, fou publicat el 1900 (*A catalogue of the early printed books and illuminated manuscripts collected by Richard Bennett, Guildford, Billing and Sons, 1900*). Sobre Bennett, vegeu «Bennett, Richard», a *CERL, Owners of incunabula* (en línia), <<https://data.cerl.org/owners/4532?lang=it>> (consulta: 20 abril 2024).
30. *Catalogue of manuscripts and early printed books from the libraries of William Morris, Richard Bennett, Bertram Fourth Earl of Ashburnham, and other sources, now forming portion of the library of J. Pierpont Morgan, Londres, Sotheby's, 1902.*

ANNEX: EDICIÓ DEL TEXT DE LES INSTRUCCIONS SOBRE LA CONCURRÈNCIA DE FESTIVITATS

Es presenta, a continuació, un assaig d'edició del text català del darrer quadern. S'han seguit les normes acostumades en l'edició de textos catalans medievals segons els usos d'«Els Nostres Clàssics» (regularització de *u/v* i *i/j*, separació de mots, accentuació...) i s'han desenvolupat les abreviatures, en particular de les antífoes, sovint molt incompletes; també s'han numerat les diferents entrades. El text restituint dels forats s'indica entre claudàtors. Es proposen en un índex les solucions més versemblants d'identificació de les antífoes, amb el benentès que en alguns casos no s'han pogut arribar a establir amb certesa.

[f. 517a] En aquell any que Nadal vendrà en diumenge sia fet l'ofici segons en la taula següent és contingut:

1. ¶ Primerament lo dimecres de la tercera setmana de l'Advent a laudes e a les hores antífoes *Prophete* predica, ab les altres antífoes e psalms a *Benedictus antiphona Missus est*, a Magnificat antiphona *Ecce ancilla*.
2. ¶ Lo dijous a laudes antiphona *Tibi soli* ab les altres a la fferia, a *Benedictus antiphona Consolamini*, a Magnificat antiphona *Letamini*.
3. ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Spiritu principali* ab les altres, a *Benedictus antiphona Ex quo*, a Magnificat *O sapientia*.
4. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Benigne fac* ab les altres, al càntich *Expectetur*, a *Benedictus antiphona Quomodo fiet*, a Magnificat antiphona *O Adonay*.
5. ¶ Lo quart diumenge a laudes antiphona *Canite tuba* [517b] ab les altres, a *Benedictus antiphona Ave*, a Magnificat antiphona *Joseph*.
6. ¶ Item lo dilluns de la quarta setmana a laudes antiphona *Ecce veniet*, a *Benedictus antiphona Egredietur*, a Magnificat antiphona *O radix*.
7. ¶ Lo dimarts a laudes antiphona *Rorate celi* ab les altres, a *Benedictus antiphona Tu Bethleem*, a Magnificat antiphona *O clavis*.
8. ¶ Lo dimecres festa de sent Thomàs a *Benedictus antiphona Nolite*, a Magnificat antiphona *O Oriens*.
9. ¶ Lo dijous a laudes antiphona *De Syon* ab les altres, a *Benedictus antiphona Vigilate*, a Magnificat *O rex*.

10. ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Constantes* ab les altres, a Benedictus antiphona *Ecce*, a Magnificat antiphona *O Emanuel*.
11. ¶ Lo dissapte vigília de Nadal a laudes antiphona *Judea* ab les altres, a Benedictus antiphona *Orietur*, a Magnificat antiphona *Dum ortus*.

En l'any que Nadal vendrà en dilluns sia fet axí com se segueix:

12. ¶ Primo lo dijous de la segona setmana de l'Advent a laudes antiphona *De Syon* ab les [517c] altres, a Benedictus antiphona *Vigilate*, a Magnificat antiphona *Qui post*.
13. ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Spiritu principali* ab les altres, a Benedictus antiphona *Dicite pusillanimes*, a Magnificat antiphona *Cantate*.
14. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Benigne* ab les altres, a Benedictus antiphona *Levabit Dominus*, a Magnificat antiphona *O sapientia*.
15. ¶ Lo tercer diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Veniet* ab les altres, a Benedictus antiphona *Super solium*, a Magnificat *Beata es*.
16. ¶ Lo dilluns de la tercera setmana a laudes antiphona *Ecce veniet* ab les altres, a Benedictus antiphona *Egredietur*, a Magnificat *O Adonay et dux domus*.
17. ¶ Lo dimarts a laudes antiphona *Rorate*, a Benedictus antiphona *Tu Bethleem*, a Magnificat *O radix Jesse*.
18. ¶ Lo dimecres a laudes antiphona *Prophete* ab les altres, a Benedictus antiphona *Missus est*, a Magnificat *O clavis*.
19. ¶ Lo dijous festa de sent Thomàs a laudes antiphona *Nolite timere*, a vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *O Oriens*.
20. [517d] ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Constantes* ab les altres, a Benedictus antiphona *Ex quo*, a Magnificat antiphona *O rex gentium*.
21. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Canite* ab les altres, al Càntich *Expectetur*, a Benedictus antiphona *Ecce completa*, a Magnificat antiphona *O Hemanuel*.
22. ¶ Lo diumenge quart vigília de Nadal a laudes antiphona *Judea Hierusalem* ab les altres, a Benedictus antiphona *Orietur*, a Magnificat antiphona *Dum ortus*.

En l'any que Nadal vendrà en dimarts sia fet així com se segueix:

23. ¶ Primo lo divenres de la segona setmana de l'Advent a laudes antiphona *Constantes* ab les altres, a Benedictus antiphona *Dicite*, a Magnificat *Cantate*.
24. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Benigne* ab les altres de la feria, a Benedictus antiphona *Levabit*, a Magnificat *O sapientia*.
25. ¶ Lo tercer diumenge a laudes antiphona *Veniet dominus* ab les altres, a Benedictus antiphona *Super solium*, a Magnificat antiphona *Beata es Maria*.
26. ¶ Lo dilluns de la tercera setmana a laudes antiphona *Ecce veniet* [518a] ab les altres, a Benedictus antiphona *Egredietur*, a Magnificat *O Adonay*.
27. ¶ Lo dimarts a laudes antiphona *Rorate* ab les altres, a Benedictus antiphona *Tu Bethleem*, a Magnificat *O radix*.
28. ¶ Lo dimecres a laudes e a les hores antiphona *Prophete* ab les altres, a Benedictus antiphona *Missus est*, a Magnificat *O clavis*.
29. ¶ Lo dijous a laudes e per hores antiphona *De Syon* ab les altres, a Benedictus antiphona *Vigilate*, a Magnificat antiphona *O Oriens*.
30. ¶ Lo divenres dia de sent Thomàs antiphona *Nolite timere*, a vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *O rex gentium*.
31. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Benigne* ab les altres, al càntich antiphona *Expectetur*, a Benedictus antiphona *Quomodo fiet*, a Magnificat *O Hemanuel*.
32. ¶ Lo quart diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Canite*, a Benedictus antiphona *Ecce completa*, a Magnificat antiphona *Ave Maria*...
33. ¶ Lo dilluns vigília de Nadal a laudes antiphona *Judea*, a Benedictus antiphona *Orietur*, e a Magnificat antiphona *Dum ortus*.

En l'any que Nadal vendrà en dimecres sia [518b] fet així com se segueix:

34. ¶ Primerament lo dissapte de la segona setmana a laudes antiphona *Benigne fac* ab les altres, al càntich antiphona *Expectetur*, a Benedictus antiphona *Levabit*, a Magnificat antiphona *Ante me*.

35. ¶ Lo tercer diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Veniet* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Super solium*, a *Magnificat* antiphona *Beata es*.
36. ¶ Lo dilluns de la tercera setmana a laudes antiphona *Miserere* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Dicit Dominus*, a *Magnificat* antiphona *O sapientia*.
37. [Dimarts, vacat]
38. ¶ Lo dimecres a laudes antiphona *Prophete* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Missus est*, a *Magnificat* *O radix Jesse*.
39. ¶ Lo dijous a laudes e a les hores antiphona *De Syon*, a *Benedictus* antiphona *Vigilate*, a *Magnificat* *O clavis*.
40. ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Constantes*, ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Ex quo*, a *Magnificat* *O Oriens*.
41. ¶ Lo disssapte dia de sent Thomàs antiphona *Nolite timere*, a vespres antiphona en commemoratio de l'Advent *O rex gentium*.
42. [518c] ¶ Lo quart diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Canite* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Ave Maria*, a *Magnificat* antiphona *Joseph*.
43. ¶ Lo dilluns de la quarta setmana a laudes antiphona *Ecce* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Ecce completa*, a *Magnificat* antiphona *O Hemanuel*.
44. ¶ Lo dimarts vigília de Nadal a laudes antiphona *Judea* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Orietur*, a *Magnificat* antiphona *Dum ortus*.

En l'any que Nadal vendrà en dijous sia fet axí com se segueix:

45. ¶ Primerament lo dilluns de la segona setmana a laudes e a les hores antiphona *Ecce veniet* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Egredietur*, a *Magnificat* antiphona *Beatam*.
46. ¶ Lo dimarts a laudes antiphona *Dele d.* ab les altres de la feria, a *Benedictus* antiphona *Consurge*, a *Magnificat* antiphona *O sapientia*.
47. ¶ Lo dimecres a laudes e a les hores antiphona *Phophete* ab les altres, ad *Benedictus* antiphona *Missus est*, a *Magnificat* *O Adonay*.
48. ¶ Lo dijous a laudes e a les hores antiphona *De Syon* ab les altres [518d], a *Benedictus* antiphona *Vigilate*, a *Magnificat* antiphona *O radix*.
49. ¶ Lo divenres a laudes antiphona *Constantes* ab les altres, a *Benedictus* antiphona *Ex quo*, a *Magnificat* antiphona *O clavis*.

50. ¶ Dissapte a laudes antiphona *Benigne* ab les altres de la feria, al càntich antiphona *Expectetur*, a Benedictus antiphona *Quomodo fiet*, a Magnificat antiphona *O Oriens*.
51. ¶ Lo quart diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Canite* ab les altres, a Benedictus antiphona *Nolite*, a Magnificat antiphona *Ave Maria*.
52. ¶ Item lo dilluns de la quarta setmana en lo qual se transporta la festa de sent Thomàs a laudes en commemoratio de l'Advent antiphona [*Dicit Dominus*], a vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *O rex*.
53. ¶ Lo dimarts a laudes e a les hores antiphona *Rorate* ab les altres, a Benedictus antiphona *Ecce completa*, a Magnificat antiphona *O Hemanuel*.
54. ¶ Lo dimecres vigília de Nadal a laudes e a les hores antiphona *Judea* ab les altres, a Benedictus antiphona *Orietur*, a Magnificat *Dum ortus*.

[f. 519a] En l'any que Nadal vendrà en divenres fareu axí com se segueix:

55. ¶ Primerament lo dilluns de la tercera setmana de l'Advent en lo qual se transporta o muda la festa de sancta Lucia a laudes en commemoratio de l'Advent antiphona *Egredietur*. E acabat lo offici de sancta Lucia ab commemoratio de l'Advent se diuen laudes del dilluns axí com se segueix, ço és antiphone *Ecce veniet* et ab les altres ab sos psalms segons que en lo breviari largament és contingut. A vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *Beatam me dicent*.
56. ¶ Lo dimarts a laudes antiphona *Dele dnt* ab les altres de la feria, a Benedictus antiphona *Consurge*, a Magnificat antiphona *Elevare*.
57. ¶ Lo dimecres a laudes antiphona *Amplius lava* ab les altres de la feria, a Benedictus antiphona *Missus est*, a Magnificat *O sapientia*.
58. ¶ Lo dijous a laudes e a les hores antiphona *De Syon veniet* ab les altres, a benedictus antiphona *Vigilate*, a Magnificat antiphona *O Adonay*.
59. [519b] ¶ Lo divenres a laudes e a les hores antiphona *Constantes*, a Benedictus antiphona *Ex quo*, a Magnificat antiphona *O radix*.
60. ¶ Lo dissapte a laudes antiphona *Benigne* ab les altres de la feria, a Benedictus antiphona *Quomodo*, a Magnificat *O clavis David*.
61. ¶ Lo quart diumenge de l'Advent a laudes e a les hores antiphona *Canite*, a Benedictus antiphona *Ave Maria*, a Magnificat antiphona *Joseph*.
62. ¶ Lo dilluns de la quarta setmana de l'Advent festa de sent Thomàs antiphona *Nolite*, a vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *O Oriens*.

63. ¶ Lo dimarts a laudes e a les hores antiphona *Rorate* ab les altres, a Benedictus antiphona *Tu Bethleem*, a Magnificat antiphona *O radix*.
64. ¶ Lo dimecres a laudes e a les hores antiphona *Prophete* ab les altres, a Benedictus antiphona *Ecce completa*, a Magnificat antiphona *O Hemanuel*.
65. ¶ Lo dijous vigília de Nadal a laudes e a les hores antiphona *Jud[ea Je]rusalem* ab les altres, a Benedictus antiphona *Orietur*, a M[agnificat antiphona] *Dum ortus*.

[f. 519c] En l'any que Nadal vendrà en dissapte feu axí com se segueix:

66. ¶ Primerament lo dimarts de la tercera setmana a laudes e a les hores antiphona *Rorate*, a Benedictus antiphona *Tu Bethleem*, a Magnificat antiphona *Elevare*.
67. ¶ Lo dimecres a laudes antiphona *Amplius* ab les altres, a Benedictus antiphona *Missus*, a Magnificat antiphona *Ecce ancilla*.
68. ¶ Lo dijous a laudes antiphona *Tibi soli* ab les altres, a Benedictus antiphona *Consolamini*, a Magnificat *O Sapientia*.
69. ¶ Lo divenes a laudes e a les hores antiphona *Constantes*, a Benedictus antiphona *Ex quo*, a Magnificat antiphona *O Adonay*.
70. ¶ Lo d[issapte] a laudes antiphona *Beni[gne]* ab l[es] altres de la feria, a [càntich antiphona] *Expectetur*, a Benedictus antiphona *Quomodo fiet*, a Magnificat *O radix*.
71. ¶ Lo quart diumenge de l'Advent [a laudes] e a les hores antiphona [*Canite*], a Benedictus antiphona *Ave [Maria]*, a Magnificat antiphona *Joseph*.
72. ¶ Lo dilluns [de la] quarta [519d] setmana de l'Advent a laudes antiphona *Ecce veniet*, a Benedictus antiphona *Egredietur*, a Magnificat *O clavis*.
73. ¶ Lo dimarts dia de sent Thomàs antiphona *Nolite*, a vespres en commemoratio de l'Advent antiphona *O Oriens*.
74. ¶ Lo dimecres a laudes e a les hores antiphona *Prophete*, ab les altres, a Benedictus antiphona *Ponam*, a Magnificat *O rex*.
75. ¶ Lo dijous a laudes e a les hores antiphona *De Syon* ab les altres, a Benedictus antiphona *Ecce completa*, a Magnificat antiphona *O Hemanuel*.
76. ¶ Lo divenes vigília de Nadal a laudes e a les hores antiphona *Judea*, a Benedictus antiphona *Orietur*, a Magnificat antiphona *Dum ortus*.

ÍNDIX D'ANTÍFONES

- Amplius lava me domine* 57, 67
Ante me non est formatus 34
Ave Maria gratia plena 5, 32, 42, 51, 61, 71
Beata es Maria 15, 25, 34
Beatam me dicent 45, 55
Benigne fac Domine 4, 14, 24, 31, 34, 50, 60, 70
Canite tuba 5, 21, 32, 42, 51, 61, 71
Cantate domino canticum 13, 23
Consolamini, consolamini 2, 68
Constantes estote 10, 20, 23, 40, 49, 59, 69
Consurge, consurge 46, 56
De Syon veniet dominus 9, 12, 29, 39, 48, 58, 75
*Dele (Dele Domine iniquitatem meam)*³¹ 46, 56
Dicit dominus penitentiam 36, 52
Dicite pusillanimes 13, 23
Dum ortus fuerit 11, 22, 33, 44, 54, 65, 76
Ecce ancilla Domini 1, 10, 43, 67
Ecce completa 21, 32, 43, 53, 64, 75
Ecce veniet dominus 6, 16, 26, 45, 55, 72
Egredietur dominus / Egredietur virga 6, 16, 26, 45, 55, 72
Elevare, Elevare 56, 66
Ex quo facta est 3, 20, 40, 49, 59, 69
Expectetur sicut pluvia 4, 21, 31, 34, 50, 70
Joseph fili David 5, 42, 61, 71
Judea et Jerusalem 11, 22, 33, 44, 54, 65, 76
Letamini cum Iherusalem 2
Levabit Dominus 14, 24, 34
Miserere mei Deus 36
Missus est Gabriel 1, 18, 28, 38, 47, 57, 67
Nolite timere quinta 8, 19, 30, 41, 51, 62, 73
O Adonay 4, 16, 26, 47, 58, 69
O clavis David 7, 18, 28, 39, 49, 60, 72
O Emmanuel 10, 21, 31, 43, 53, 64, 75
O Oriens 8, 19, 29, 40, 50, 62, 73
O radix Jesse 6, 17, 27, 38, 48, 59, 63, 70
O Rex gentium 9, 20, 30, 41, 52, 74
O sapientia 3, 14, 24, 36, 46, 57, 68
Orietur sicut sol 11, 22, 33, 44, 54, 65, 76
Ponam in Sion 74
Prophete predicaverunt 1, 18, 28, 38, 47, 64, 74
Qui post me veniet 12
Quomodo fiet 4, 31, 50, 60, 70
Rorate celi de super 7, 17, 27, 53, 63, 66
Spiritu principali 3, 13
Super solium 15, 25, 35
Tibi soli 2, 68
Tu Bethleem 7, 17, 27, 63, 66
Veniet Dominus 15, 25, 39
Vigilate animo 9, 12, 29, 48, 58

31. Agraeixo al professor Juan Carlos Asensio Palacios el seu suggeriment sobre la probable identificació de l'antífona, indicada només de manera molt abreviada com «Dele d»; qualsevol error de lectura o d'interpretació és meu.

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	12	13	14 Prophete Missus est Ecce ancilla	15 Tibi soli Letamini Consolamini	16 Spiritu principali Ex quo O sapientia	17 Benigne fac Expectetur Quomodo fiet O Adonay	18 Canite tuba Ave Maria Joseph
Laudes Benedictus Magnificat	19 Ecce veniet Egredietur O radix	20 Rorate te Tu Bethleem O clavis	21 S. <i>Thomas</i> Nolite O Oriens	22 De Syon Vigilate O Rex	23 Constantes Ecce O Emanuel	24 Judea Orietur Dum Ortus	25 <i>Nadal</i>

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Benedictus Magnificat	11	12	13	14 De Syon Vigilate Qui post	15 Spiritu principali Dicite pusillanimes Canta	16 Benigne fac Levabit Dominus O sapientia	17 Veniet Super solium Beata es
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	18 Ecce veniet Egredietur O Adonay	19 Rorate Tu Bethleem O radix	20 Prophete Missus est O clavis	21 S. <i>Thomas</i> Nolite O Oriens	22 Constantes Ex quo O rex Gentium	23 Canite tuba Expectetur Ecce completa O Emanuel	24 Judea Jerusalem Orietur Dum ortus
Laudes Benedictus Magnificat	25 <i>Nadal</i>						

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Benedictus Magnificat	10	11	12	13	14	15	16
					Constantes	Benigne fac	Veniet
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	17	18	19	20	21 S. <i>Thomas</i>	22	23
	Ecce veniet	Rorate	Prophete	De Syon	Nolite	Benigne fac	Canite tuba
	Egredietur O Adonay	Tu Bethleem O radix	Missus est O clavis	Vigi O Oriens	O rex Gentium	Expectetur Quomodo O Emanuel	Super solium Beata es Maria Ecce completa Ave Maria
Laudes Benedictus Magnificat	24	25 <i>Nadal</i>					
	Judea Jerusalem Orietur Dum ortus						

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	9	10	11	12	13	14	15
						Benigne fac	Veniet
						Expectetur	Super solium
Laudes Benedictus Magnificat	16	17	18	19	20	21 S. <i>Thomas</i>	22
	Miserere	[O Adonay]	Prophete	De Syon	Constantes	Nolite	Canite tuba
	Dicit O sapientia		Missus est O radix	Vigilate O clavis	Ex quo O Oriens	O rex gentium	Ave Maria Joseph
Laudes Benedictus Magnificat	23	24	25 <i>Nadal</i>				
	Ecce Ecce completa O Emanuel	Judea Jerusalem Orietur Dum ortus					

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	15 Ecce veniet Egredietur Beatam me	16 Dele d. Consurge O sapientia	17 Prophete Missus est O Adonay	18 De Syon Vigilate O radix	19 Constantes Ex quo O clavis	20 Benigne fac Expectetur Quomodo fiet O Oriens	21 Canite tuba Nolite Ave Maria
Laudes Benedictus Magnificat	22 S. <i>Thomas</i> Dicit O rex	23 Rorate Ecce completa O Emanuel	24 Judea Jerusalem Orietur Dum ortus	25 <i>Nadal</i>			

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Benedictus Magnificat	14 Egredietur Ecce veniet Beatam	15 Dele d. Consurge Elevare	16 Amplius Missus est O sapientia	17 De Syon Vigilate O Adonay	18 Constantes Ex quo O radix	19 Benigne fac Quomodo O clavis	20 Canite Ave Maria Joseph
Laudes Benedictus Magnificat	21 S. <i>Thomas</i> Nolite O Oriens	22 Rorate Tu Bethleem O radix	23 Prophete Ecce completa O Emanuel	24 Judea Jerus Orietur Dum ortus	25 <i>Nadal</i>		

	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Laudes Càntic Benedictus Magnificat	13	14 Rorate Tu Bethleem Elevare	15 Amplius Missus Ecce anc.	16 Tibi soli Consolamini O sapientia	17 Constantes Ex quo O Adonay	18 Benigne fac Expectetur Quomodo O radix	19 Canite tuba Ave Maria Joseph
Laudes Benedictus Magnificat	20 Ecce veniet Egredietur O clavis	21 S. <i>Thomas</i> Nolite O Oriens	22 Prophete Pona. O rex	23 De Syon Ecce completa O Emanuel	24 Judea Jerusalem Orietur Dum ortus	25 <i>Nadal</i>	